

Mindenek szerzője, Isten

Az autoritás teológiai aspektusai

Milyen kapcsolatban áll a tekintély és a hatalom fogalma? Megfeleltethető-e egymásnak, esetleg elválaszthatatlanul össze is mosódhat a jelentésük? Arra keressük a választ, miként gondolkodik a protestáns teológia e két fogalomról, és hogyan érinti a lelkipásztori gyakorlatot az autoritás krízise? E tanulmány célja, hogy az autoritás fogalmát és annak krízisét a teológia szempontjából úgy vizsgálja meg, hogy közben nem felejt el kitekinteni a vele párbeszédbe lépő társadalomtudományokra. Hannah Arendt szerint a múlt század történelmi eseményei, a totalitárius rendszerek, valamint a világháborúk hozzájárultak ahhoz, hogy az autoritás jelentéséhez a XX. századi szóhasználatban sok esetben hozzákapcsolódik az erőszak mint kísérő jelenség, holott e két fogalom ideális esetben nem tartozik össze ilyen szorosán.¹ Olyannyira így van ez, hogy Arendt szerint, ahol erőszakot vagy bárminemű kényszert alkalmaznak, ott gyengül, akár meg is semmisül a tekintély.² Csupán a negatív tapasztalaton alapuló téves logikai következtetés eredménye a kettő összekapcsolása. E logikai bukfenccs szerint a hibás következményből visszakövetkeztethető a kiindulási pont helytelensége. Mivel tehát az erőszaknak és a tekintélynek is egyaránt az engedelmesség elérése a célja, így ebből a közös célkitűzésből kiindulva használják sokan leegyszerűsítve, mintegy szinonimaként e két fogalmat.³ Azonban hasonlóképpen téved az is, aki a hatalom és az autoritás fogalmait keveri össze. Kétségtelen, hogy e kettő összefügg egymással. Max Weber szerint az autoritás egyenesen a hatalom gyakorlásának egyik formája.⁴ Hatalmat gyakorolni – a neves szociológus szerint – valamilyen autoritással vagy pedig közmegegyezés alapján lehet. Míg a XIX. században a tekintély a hatalom eszköze volt, az ókorban ezzel szemben a hatalom sokkal inkább valamilyen (isteni) autoritástól

függött.⁵ A hatalom mögött álló latin kifejezés (potestas) a mások feletti hatalomgyakorlást jelentette többek között olyan környezetben, mint a család, ahol az apa, vagy egy ország, ahol az uralkodó jogköre volt.⁶ Ezzel szemben a latin auctoritas kifejezés szótövében az auctor szót fedezhetjük fel, amely értelemben tekintély a szerző vagy az előidéző, aki tanácsot ad, ösztönöz, példát mutat, mintaként jelenik meg. Egy mai definíció szerint: „Valami vagy valaki, aki segít a tájékozódásban, a megértésben, a döntésekben, amihez vagy akihez igazíthatom a saját elveimet és értékrendemet. Azaz orientációs pont, amelynek segítségével keretezem az igazságot.”⁷ Az auctoritas fogalma azonban a római joghoz is kötődik, mivel az ókori Római Birodalomban az autoritást birtokló szenátus volt az a hatóság, amelynek jóvá kellett hagynia, felügyelnie kellett a jog által kijelölt határokat. A legitimitáció forrása-ként működött, az igazság keretezője volt az auctoritas birtokosa, a szenátus.⁸ Augustus császár azonban a köztársasági rendszer átalakítását követően az auctoritást a hatalom (potestas) alapjává tette, ezzel egyszersmind individualizálta is a fogalmat. Minden hatalom autoritásból fakadt, azaz csak annak lehetett hatalma, aki képes volt az igazságot, a normákat kijelölni, értékeket adni.⁹ Az igazság, az értékek és a normák kijelöléséhez kulcsfogalmat jelentő auctoritas/autoritás túlmutat társadalmi és mikroközösségi struktúrákon, egymás közti hatalmi harcokon, egyszerre vezet el bennünket a metafizikai térbe és az individuum legmélyebb valóságába, ahol az igazságot, a világot, benne önmagunk és mások megértését kutatjuk. Nem csupán a társadalom, de a leelemibb emberi közösség kötőanyaga is, hiszen képessé teszi tagjait a közösért való közös munkára.¹⁰ Képzelnünk el egy közösséget döntéshozatali helyzetben! Kétféleképpen járhatnak el

¹ ARENDT, Hannah: *Tekintély a XX. században = A modernitás válsága. Az egyesült államokbeli konzervatív publicisztika kialakulása és főbb témái*. Szerk. MCADAMS, James A., ford. DIPPOLD Ádám, POGRÁNYI LOVAS Miklós, A., Bp., Századvég, 2014, 181–184.

² ARENDT, Hannah: *Múlt és jövő között. Nyolc gyakorlat a politikai gondolkodás terén*. Ford. MÓDOS Magdolna, Bp., Osiris, Readers International, 1995, 101.

³ ARENDT: *i. m.* (2014), 181.

⁴ WEBER, Max: *Politikai szociológia. Politikai közösségek. Az uralom*. Ford. ERDÉLYI Ágnes, Bp., Helikon, 2009, 75–76.

⁵ Uo.

⁶ LÖFFLER Tibor: *Hatalom – autoritás – legitimitás*. Szeged, Jatepress, 2010, 17.

⁷ SZÁSZNÉ LÁZÁR Eszter Csenge: *Hová tűntél, tekintély? – A '68-as autoritáskrisis és az empirikus fordulat kapcsolata a gyakorlati teológiában = Az önképtől és tudásreprezentációtól a hatalommegosztásig. Tanulmányok a bölcsészettudomány, a hittudomány és a jogtudomány területeiről*. Szerk. FURKÓ Péter, Bp., KRE, L'Harmattan, 2019, 183.

⁸ LÖFFLER: *i. m.* (2010), 24.

⁹ Uo., 25.

¹⁰ MOLNÁR Tamás: *Az autoritás és ellenségei*. Bp., Kairosz, 2002, 8. kk.; 33–37. Vö. SCRUTON, Roger: *A konzervativizmus jelentése*. Ford. SZABÓ Péter, Bp., Novissima, 2002; SIMON, Yves R. M.: *Tekintély és társadalom: az autoritás fogalma*. Ford. KOVÁCS Benedek, Bp., Szent István Társulat, 2004, 18–19.

a közösség tagjai: egyfelől minden egyes tag ragaszkodhat a saját igazságához, nem engedve a saját elképzeléséből; vagy megpróbálhatnak többségi döntést hozni. Konszenzus azonban csakis akkor születet, ha közös nevezőt találnak: ha mindenki feladja az elképzelésének egy részét, és kompromisszumot kötnek, vagy egyesek ragaszkodnak a saját elképzeléseikhez, mások pedig alárendelik magukat ennek. Az első esetben szükség van arra az alapvetésre, hogy a cél érdekében mindenki alá tudja rendelni magát a közös érdekében. A második esetben a csoporton belül kialakult hierarchia mutatja meg, hogy egyesek gondolatai, ötletei miként bizonyulnak tekintélyesebbnek másokénál. Amennyiben a társadalom tagjai önmagukat tekintik az igazság keretezőjének, azaz a posztmodernre oly jellemző szubjektív igazságot tekintik rendezőelvnek, úgy a közösségi kohézió az egalitárius eszménynek megfelelően nem tud megvalósulni. Ám mindezt szem előtt tartva, fontos látni, hogy a tekintélykérdés túlmutat a társadalmi szinten, hiszen teológiai kérdés is egyben. Hannah Arendt helyesen tapintott rá milderre, amikor az autoritás krízisének genezisénél három krízist mutat be: a vallását, a hagyományát és a tekintélyét.¹¹ E három pedig szorosan kapcsolódik egymáshoz.

Isten és az istenek – az autoritáskérdés

Nem lehet elvonatkoztatni attól a teológiai aspektustól, hogy az autoritáskérdés szorosan összefügg azzal, hogy a keresztyén felfogás szerint Isten a mindenség teremtője.¹² A Teremtő – aki mindent megtervezett és megalkotott – maga a szerző, az auctor. Eltervezi, megformálja és megalkotja az égitesteket, az elemeket, a testet, minden élőlényt, köztük az embert. A személyes Isten a teremtésben túllép a láthatón, és étellel, lélekkel, atmoszférával, hangulattal, indulattal tölti meg az étellelent, az anyagot. Megkomponálja a gondolkodás és a logika szabályszerűségeit, mindezzel pedig a természet ritmusát. Isten tehát a keresztyén hit szerint maga a végső autoritás. Wolfhart Pannenberg, XX. századi protestáns teológus így ír erről:

„Az újkor előtti kultúrákban az »Isten« és »istenek« szavaknak többé-kevésbé pontosan meghatározott helye volt a kulturális életvilág összefüggésrendszerében, s ekképpen az emberek nyelvi világában is; minden esetben ott jelentek meg, ahol a társadalmi és a kozmikus rend végső alapjai és a mögöttük álló – kellő tiszteletet, figyelmet és odaadást kívánó – instanciák kérdése eleven erővel merült fel.¹³ Az ember veleszületett igénye tehát, hogy a teremtet valóságot, önmagát és környezetét is megértse és képes legyen kapcsolódni hozzá, ezért vágyik rá annyira, hogy valami segítse a tájékozódásban, amely alapot, irányt és célt adhat számára. Az embert tehát definiálhatjuk autoritáskereső lényként.¹⁴ Az autoritás és az autoriter személyiség mint kutatási téma már a XX. század első felében népszerű volt. Többek között a Frankfurti Iskola tagjai publikáltak e témában előszeretettel.¹⁵ Az elmúlt évtizedekben is többeket érdekelt az autoritáskérdés, legyen az a tekintély nevelésben vagy a vezetésben betöltött szerepe.¹⁶ A katolikus filozófus, Molnár Tamás szerint az autoritás kritikájának alapja az egalitarizmus, azaz az egyenlőség mindenek feletti értékként való hangsúlyozása.¹⁷ Ugyanakkor az axiómaként felfogott egyenlőség ideája Molnár Tamás szerint megkérdőjelezhető: „az emberi lények között egyenlőtlenség áll fenn, sziklaszilárdan, s differenciáló elvként működik. Ennélfogva minden közösségi vállalkozásnak autoritáson kell alapulnia, amiben ez az egyenlőtlenség testet ölt – spontán módon, ha az adott személy »természetes vezetőként« bukkan föl, vagy pedig kényszerből adódóan, ha (mint oly sokszor) az adott személy megszabott struktúrájú csoporthoz csatlakozik.¹⁸ A tekintély Molnár által is érzékelt krízise valójában nem annak eltűnését, hanem sokkal inkább transzformációját jelenti. A szigorú szülői, tanári, lelkipásztori tekintély elutasításának gyökerében érett belső orientációt is felfedezhetnénk, amelynek nincs szüksége külső iránymutatásra, vezetésre. Ez az emancipációs gondolat a 60-as évektől kezdve a modern pedagógia egyik alapeszménye lett: segíteni a gyermeket, hogy felnőtté (érett, döntésképes, autonóm emberré) váljon.¹⁹ Mindez a folyamat más-

¹¹ ARENDT: *i. m.* (1995)

¹² PANNENBERG, Wolfhart: *Rendszeres teológia 1–2*. Ford. GÖRFÖL Tibor, Bp., Osiris, 2005/2006, 1., 15. kk. Vö. BRUNNER, Emil: *Die christliche Lehre von Gott. Dogmatik Band 1*, Zürich, Theologischer Verlag, 1972, 149.

¹³ PANNENBERG: *i. m.* (2005), 1., 57.

¹⁴ Ezt sokan sokféleképpen fogalmazták meg. Pannenberg szerint: Minden egyes ember személyességére nézve alapvető jelentősége van annak, hogy az Istennel való közösségre van rendelve. PANNENBERG: *i. m.* (2006), 2., 159.

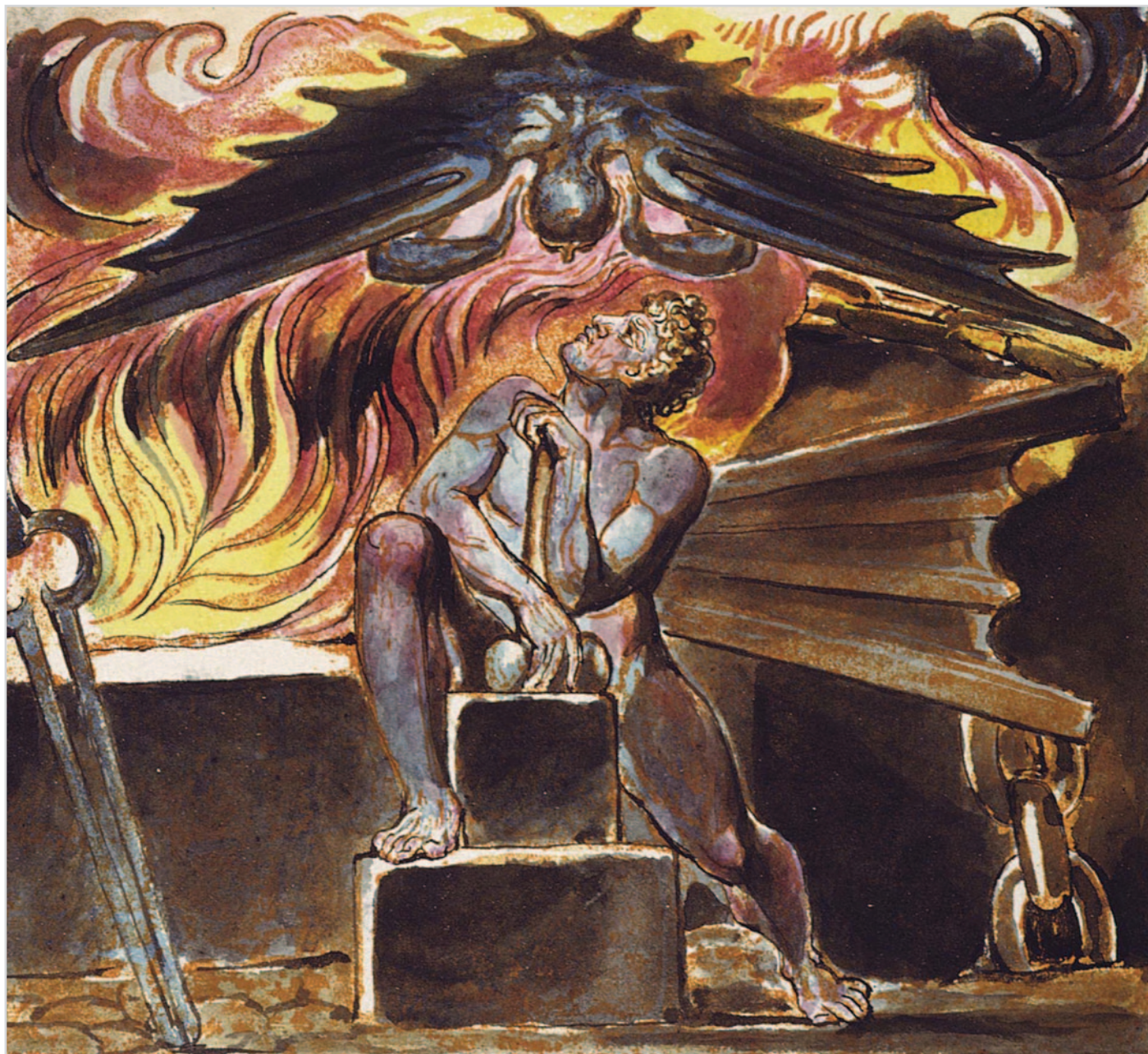
¹⁵ ADORNO, Theodor W.: *The Authoritarian Personality*. New York, Harper, 1950; HORKHEIMER, Max: *Studien über Autorität und Familie. Forschungsberichte aus dem Institut für Sozialforschung*. Paris, Dietrich zu Klempe, 1936

¹⁶ PL. PULAY Gyula: *Tekintély és szabadság a nevelésben és a vezetésben*. Bp., Harmat, 2011

¹⁷ MOLNÁR: *i. m.* (2002)

¹⁸ Uo., 37.

¹⁹ Ennek az autoritáskrízissel való összefüggéséről ír HUFER, Klaus-Peter: *»Emanzipation« Gesellschaftliche Veränderung durch Erziehung? = 1968 und die Religionspädagogik*. Szerk. RICKERS, Folkert, SCHRÖDER, Bernd, Neukirchen-Vluyn, Neukirchener Verlagsgesellschaft, 2010, 46–48.; vö. ADORNO, Theodor W.: *Erziehung zur Mündigkeit*, Frankfurt, Suhrkamp, 1979; MOLLENHAUER, Klaus: *Erziehung und Emanzipation*, München, Juventa, 1968; FOWLER, James W.: *Becoming Adult, Becoming Christian. Adult Development and Christian Faith*. San Francisco, Jossey-Bass, 1999

William Blake,
Az óriás Albion
kisugárzása,
részlet a Hatodik
Jeruzsálemi
tábláról
1804–1820,
William Blake
Archívum
© Wikimedia
Commons

képp leírva pedig a külső autoritástól való függetlenedést, egyszerre pedig a belső autoritás megerősödését foglalja magában. Különösen nagy kihívás a sokszínűség ideáljára alapozó társadalmakban megtalálni azt az orientációs pontot, amely segít eligazodni az igazságok sűrűjében, támpontot adni az élet hermeneutikájához, a lét jelenségeinek értelmezéséhez. A posztmodern a szubjektivitás és a tolerancia hangsúlyozásával próbálta feloldani az autoritás problémáját. Az egyéneken kívüli, nagy közös

igazság rendezőelvét nélkülöző milliányi szubjektív igazság a társadalom atomizálódását eredményezte.²⁰ Ha az autoritás a társadalom kötőanyaga – ahogyan erre utal Molnár Tamás is²¹ –, akkor annak megrendülése a közjért való közös munkálkodás elé gördít akadályokat. Az atomizálódott társadalom egységessége, homogenitása nem közös értékek és kulturális-vallási hangoltság, sokkal inkább a különbözőségek tolerálásában jelenhet meg csupán. Felvetődik a kérdés, hogy megvalósulhat-e egyálta-

²⁰ Wolfgang Welsch szerint az „egész felszámolása” a posztmodern pluralitás egyik előfeltétele. L. WELSCH, Wolfgang: *Unsere postmoderne Moderne* (7. Auflage). Berlin, Akademie Verlag, 2008, 32.

²¹ MOLNÁR: *i. m.* (2002)

lán az emancipációs folyamat végeredményének számító szelforientáció a gyakorlatban? Valóban függetlenedhet-e mindenki a külső autoritásoktól annak érdekében, hogy érett és ön maga által vezérelt személyiséggé formálódjon? Jean-François Lyotard szerint az ön magára maradt ember szenved attól a gondolattól, hogy valójában nem képes betölteni ezt a magára vett felelősséget, hogy ön maga jelölje ki a kereteket és az irányokat saját maga számára. „Mindenkinek ön magára van utalva, de mindenki tudja, hogy ez az ön maga kevés” – írja a francia filozófus.²² Nem is az a válaszra váró kérdés, hogy sikeres lehet-e ez az emancipáció, hanem inkább az, hogy a kiiktatott autoritás hiányában milyen külső, rejtett tekintélyek lépnek be a légtérbe. A Frankfurter Iskola másik nagy alakja, Herbert Marcuse az egydimenziós ember kifejezéssel írja le azt a jelenséget, hogy az ember kiszolgáltatott, autoritástól függő lény.²³ A tömegmédiára képes arra, hogy a világ értelmezéséhez kulcsot kínáljon az ember számára. Az inkulturáció által olyan tartalmat közvetítenek ezek a csatornák, amelyek meghatározóvá válnak az igazság keretezésénél. A tömegmédiára, a közösségi médiára, az internet vagy épp a kortárs csoportok hangadói ugyanúgy autoritássá válhatnak, ahogyan az ókorban azt az idegen kultúrák istenei is tették. Ha nem a világ megalkotója (auctora) adja a világ értelmezéséhez a hermeneutikai kulcsot, a helyére más „istenek” kerülnek. Nem véletlenül kezdődik a zsidó-keresztény kultúra alapjául szolgáló *Tízparancsolat* azzal a felszólítással, hogy „Ne legyen más istened rajtam kívül!” (2Móz 20,3) Fordíthatnánk úgy is ezt a parancsolatot, hogy a világ értelmezéséhez és az igazság keretezéséhez szükséges autoritás ne legyen más, mint mindenek szerzője, maga az Isten. Az ebből fakadó bálványkérdés a *Szentírás* történetének egyik meghatározó témája, az *Ószövetség* első lapjaitól kezdve, az ókori, egyúttal mai vallási sokszínűség kontextusában is értelmezhetők azok a gondolatok, amelyben Izrael mint a választott nép hűtlenné válik Istenével szemben.²⁴ A *Bírák* és a *Királyok* könyveiben ritmikusan váltakoznak az Istentől való elfordulás és a visszatérés történetei. A hamis istenekhez fordulva a választott nép az Istennel kötött szövetségét megszegve hűtlenséget követ el. Erről Hóseás próféta írt a legegyszerűbben, amikor a saját házassági krízisével mutatta be népének helyzetét. Azt látjuk, hogy az *Ószövetség* üzenete szempontjából egyáltalán nem mindegy, hogy milyen autoritást választ magának az ember.²⁵ Teológiai néző-

pontból tehát a társadalomban, a makro- és mikroközösségekben, a családban akkor van helyén a tekintély, ha nem szakadt le a mindenség szerzőjéről, mindenek alkotójáról, magáról Istenről. A fő auctor Isten maga, aki Teremtőként a világot kitalálta: a valóság és az igazság szerzője.

A kinyilatkoztatás/kijelentés megkérdőjeleződése – az értelmezés harca

Azonban azzal a problémával is szembe kell néznie az embernek, hogy Isten transzcendens voltából fakadóan kiismerhetetlen, megközelíthetetlen. Ha azt az alapvetést meg is fogalmazzuk, hogy Ő jelöli ki az igazság kereteit és határait – második lépésként fel kell tennünk a kérdést, hogy ehhez az ember hogyan férhet hozzá. A teológia a kinyilatkoztatás/kijelentés fogalmát kínálja megoldásként erre a dilemmára. Eszerint Isten mindent megosztott ön magával kapcsolatban, ami szükséges az ember számára. Wolfhart Pannenberg ennél még karakteresebben fogalmazza meg mindezt: „az istenismeret lényegileg és mindenkor kizárólag kinyilatkoztatás révén lehetséges”.²⁶ A megismerhetetlen Isten, mint mindenek szerzője, a saját magáról adott kinyilatkoztatás által teszi hozzáférhetővé Önmagát. Isten teremtett világa, az általa kézben tartott történelem vagy az emberi életben megjelenő, bizonyosságtételre alkalmas történetek mind rámutathatnak Istenre, mint ahogyan egy megálmodott művészeti alkotás rámutat az alkotójára. Azonban, amiként egy festmény a falon sem létezik függetlenül a környezetétől, hiszen a rávetülő fény/árnyék játéka befolyásolja az általa kifejtett hatást, ugyanúgy a teremtett világ, a történelem és az emberi életbe oltott történetek is ki vannak téve annak, hogy elszakadva az őket megálmodó Alkotótól, Istentől, a céltévesztettségben, megtörtségben mást láthasson belőlük az ember. Ily módon a természet, a történelem és az egyéni sorsok csak részlegesen tudnak rámutatni a Teremtőre. Szükség van a kijelentés tökéletesebb formájára, amely a földi létben egyetlen eszköz lehet az Igazsághoz vezető úton. Ez az egyszéri, különleges kijelentés a keresztény tradíció szerint: Jézus Krisztus. Isten tökéletes kép-mása (2Kor 4,4; Zsid 1,3), a testet öltött Ige (Jn 1,1kk). Ön magáról adott kijelentésében így fogalmaz Jézus: „Én vagyok az út, az Igazság és az élet.” (Jn 14,6) Tisztázza, hogy az ember számára Krisztusban megismerhetővé vált az Igazság, azaz az autoritás forrása az ember számára maga

²² LYOTARD, Jean-François: *A posztmodern állapot = A posztmodern állapot. Jürgen Habermas, Jean-François Lyotard, Richard Rorty tanulmányai.* Szerk. BUJALOS István, ford. ANGYALOSI Gergely et al., Bp., Századvég, 1993, 8.

²³ MARCUSE, Herbert: *Az egydimenziós ember. Tanulmányok a fejlett kapitalista társadalom ideológiájáról.* Ford. nélkül, Bp., Kossuth, 1969

²⁴ Ez ugyanakkor a kritikája is a vallásosságnak, hiszen a monoteizmus ma már sokkal inkább a fanatikus intolerancia és a vallás által motivált erőszak origója. GRAF, Friedrich Wilhelm: *Die Wiederkehr der Götter. Religion in der modernen Kultur.* München, C.H. Beck, 2007, 15.

²⁵ RAD, Gerhard von: *Az Ószövetség teológiája I–II.* Ford. GÖRFÖL Tibor, Bp., Osiris, 2000/2001, I., 166–171.

²⁶ PANNENBERG: *i. m.* (2005/2006), I., 147.

Jézus Krisztus, aki egy az Atyával (Jn 10,30). Ő a saját magát megismerhetővé tevő Isten. Luther Márton és reformátor kortársai nyomán a protestánsok hangsúlyozták, hogy Isten önkijelentése a *Szentírás*ban Krisztusra mutat, mintegy Krisztust hordozza, mert a testet öltött Ige maga a kinyilatkoztatás.²⁷ Mivel a *Szentírás* egésze Jézus Krisztusra mutat – kezdve az *Ószövetségtől*, egészen az *Újszövetség* végéig – a *Szentírás* tökéletesen elegendő az ember számára, hogy az élet hermeneutikájához megfelelő eszközzé váljon. Ezt Emil Brunner, a XX. századi svájci református teológus a *Szentírás* instrumentális tekintélyének nevezi, amely különbözik a formális autoritástól.²⁸ A református felfogás szerint a *Szentírás* tehát eszköz, csatorna, médium, amely elvezet a forráshoz. A nehézséget az okozza, hogy mint szöveg értelmezésre szorul, és a hermeneutikai sokszínűségnek köszönhetően nem egyértelmű, hogyan olvashatjuk a *Bibliát*. A keresztyén teológusok jelentős része eljut addig a pontig, hogy szükség van értelmezőre, mert a betű halott, ha nem elevenedik meg (2Kor 3,6). Abban azonban már eltérően gondolkodnak a felekezetek, hogy pontosan ki az értelmező és hogyan viszonyul magához a *Szentírás*hoz. Yves M.-J. Congar katolikus teológus szerint az értelmezéshez szükség van az egyházi tradícióra, amely meglátása szerint a keresztyénység kezdeteitől fogva létezik.²⁹ Maga a tradíció kifejezés is az átadás, átörökítés folyamatát jelenti, amely folyamat kulcsa, hogy autoritással rendelkezik az átadó fél.³⁰ Így közvetlenül Jézus Krisztustól, majd Péter és Pál apostolon keresztül valósul meg a tradíció folyamata. Intézményes tekintélyt kölcsönöz az egyháznak, hogy mint intézmény feladata a tradíció átadása, így részesedik az első, nevezetesen Jézus Krisztus tekintélyéből. Az egyház intézményes tekintélye abból fakad, hogy elsődleges feladata ennek a tradíciónak a folytatása, a keresztyén hit átadása, ily módon pedig részese Jézus Krisztus tekintélyének. A katolikus álláspont szerint a *Szentírás* mellett az egyházi hagyomány is tartalmaz olyan elemeket, amelyek meghatározók a valóság keretezésében, és amelyek ugyanazzal a tekintéllyel lépnek fel, mint a *Szentírás* maga. Ezzel szemben a protestáns Sola Scriptura elve abból indul ki, hogy a *Szentírás* mindent tartalmaz, ami szükséges az Isten megismeréséhez. Kálvin János, a genfi reformátor ekképpen ír erről a főművében, az *Institutió*ban: „Ezt a szilárd alapot egyedül csak Isten igéjében találjuk meg. Tehát

egyetemes oka van annak, amelyre tekintettel kell itt lenni: Isten azért fosztja meg az embereket új tanok kiötlésének jogosultságától, hogy egyedül ő legyen a lelki tanítás mestere; hiszen egyedül ő igaz, aki nem hazudik és semmit nem von vissza.”³¹ Az ezzel szemben álló katolikus nézetet Congar a következőképpen fogalmazta meg: „A nyugati egyházszakadás korának katolikus apologétái – a *Szentírás* kizárólagos középpontba állítását szorgalmazó Sola Scriptura-elvvel szemben – mindenekelőtt arra mutattak rá, hogy a *Szentírás* maga nem kívánja meg, hogy kizárólagos hitszabályként tekintsenek rá. A *Szentírás* az apostolok krisztusi életre vonatkozó hit- és életformabeli iránymutatásaként jelenik meg, amely élelésben elhangzott igehirdetésből ered. A *Szentírás* tehát maga utasítja el azt a kizárólagos tekintélyi státuszt, amelyet a reformátorok a szent szövegnek tulajdonítottak.”³² A Kálvin által hangsúlyozott „új tanok kiötlése” mindarra vonatkozhat, ami csak a *Szentírás* bonyolult és sokszor paradoxon belső hermeneutikai rendszerétől függetlenül, sőt sokszor annak ellentmondva születik meg. Valójában ugyanerre céloz Congar is, amikor arról ír, hogy az egyházi tradíciónak mindig összhangban kell lennie a *Szentírás*sal.³³ A protestáns megközelítés is fontosnak tartja, hogy a *Szentírás* igéi (szövegrészletei) alapján hirdetett Ige (Krisztus maga) szóljon a szószékekről, amely aktusnak lényegi eleme, hogy a Szentlélek autoritást kölcsönöz az igemagyarázóknak. Ennek a lelki, spirituális dimenzióknak mérhetően valójában csupán egyetlen feltétele létezik, ami szerint az elhangzó igemagyarázat semmilyen ponton sem kerülhet ellentmondásba a *Szentírás* teljességével. Amennyiben az értelmező számára a *Szentírás* teljessége mint külső orientációs pont megszűnik létezni, a belső orientáció alapján válogat az igék között, és értelmezését a saját igazságához igazítja, akkor a szubjektív értelmezések sokszínűségében feloldódik az igéi megértés, és a posztmodern sokféle igazság elve valósul meg. Talán éppen a Gadamer által megfogalmazott hermeneutikai alapvetést fedezhetjük fel mögöttes magyarázó elvként, aki szerint a megértés két horizont összeolvadásából ered,³⁴ tehát a bibliai üzenet a *Szentírás* és az értelmező együttes munkájának az eredménye. Az ezt a felfogást megelőző hermeneutikai nézőpont szerint a bibliai horizont nem lehet egyenrangú fele az emberi értelmezésnek, hiszen a transzcendens, rajtunk kívül álló Isten Igéje autoritásként jogot formál az enge-

²⁷ ITT'ZÉS Gábor: *Christum treyben. Luther bibliáértelmezése a Szentírás könyveihez írt előszói alapján*. Bp., Luther, 2009

²⁸ BRUNNER: *i. m.* (1972), 115.

²⁹ CONGAR, Yves M.-J.: *Az Egyház élő hagyománya. Tanulmány a hagyomány teológiai fogalmáról*. Ford. SZÁRAZ Katalin, Bp., Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola, L'Harmattan, 2015, 114.

³⁰ Erről részletesebben SZÁSZNÉ LÁZÁR Eszter Csenge: *Protestantizmus és tradíció = Batthyány Lajos Alapítványi Doktori Ösztöndíjprog-*

ram. Tanulmánykötet 2021/2022. Szerk. DEZSŐ Tamás, PÓCZA István, Bp., BLA Tudástár, 2022, 468–480., 468–469.

³¹ KÁLVIN János: *Institutio. A keresztyén vallás rendszere II. (IV. 8.9.)*. Ford. BUZOGÁNY Dezső, Bp., Kálvin, 2014, 261.

³² CONGAR: *i. m.* (2015), 51.

³³ Uo., 58. kk.

³⁴ GADAMER, Hans-Georg: *Igazság és módszer*. Ford. BONYHAI Gábor, Bp., Gondolat, 1984

delmességre. Deus dixit, az Isten szólt. Ez az origó, a kiindulási pont, így nem lehet vita tárgya az általa mondottak, ellentmondást sem tűr, csupán engedtlenséggel lehet kikerülni. A transzcendensnél van igazi helyén a tekintély, mert az Isten bizonyosan nem él vissza azzal. A közvetítő azonban visszaélhet vele, hiszen a magyarázó, maga az értelmező is kiszolgáltatott ember. Amennyiben az Isten adja magát, úgy részesül a közvetítő a Szentlélek ajándékában, az isteni tekintélyben, ugyanakkor azonban vissza is élhet azzal. A 60-as évektől kezdve terjedt el mindennek kapcsán főképp a protestáns teológiai gondolkodásban az a nézet, amely szerint a közvetítő személy autoritása kritikus pontja, egyúttal pedig vizsgálatra méltó kérdése a teológiának.³⁵ Az áhitott szabadság elérése érdekében célként fogalmazták meg ebben a korszakban a protestáns gyakorlati teológusok, hogy az Isten és ember közötti kommunikációban, az igehirdetés folyamatában, a lelki gondozás folyamatában, egyáltalán a gyakorlati teológiában autoritásmentes térre és praxisra van szükség.³⁶

Az értelmezés segítője: a lelkész és autoritása

A lelkipásztor mint a lokális (falu)közösség egyik központi vezéralakja ma már értelmezhetetlen idea és anakronisztikus elvárás. Bár sok száz éven keresztül hordozták a lelkészek a tisztségükhöz kapcsolódó tekintélyt és hatalmat, a XX. század – mint megannyi más is – ezt a képet is felülírta, a hozzá kapcsolódó tekintélyt alapjaiban ingatta meg, és így a tekintélyvesztéssel szembenező lelkipásztori identitás is torzult, megkérdőjeleződött. Ezt a globális jelenséget nagyon plasztikusan írta le Richard Osmer amerikai gyakorlati teológus.³⁷ Osmer négy okot nevezett meg, amelyek az identitáskrizishez vezető autoritás megrendülését előkészítették. Elsőként azt hangsúlyozta, hogy az oktatás fejlődésének köszönhetően egyre szélesebb réteg számára nyílt lehetőség, hogy a felsőoktatásban részesüljön. Ez az „oktatási bumm” a társadalom szerke-

zetét is mélyrehatóan formálta át.³⁸ Német nyelvterületen a XVIII–XIX., de még a XX. század első felében is a felsőoktatás által biztosított jövőkép leginkább csupán a jómódú polgárság számára volt elérhető lehetőség.³⁹ Azonban a 60-as és a 70-es években Nyugat-Németországban egymás után alapították a vidéki főiskolákat,⁴⁰ elkerülve ezzel a munkanélküliség rémével fenyegető krízist, hiszen a főiskolai hallgatók időt nyertek a munkavállalás előtt.⁴¹ A teológiai képzés a felsőoktatáson belül is visszaszorult, hiszen míg addig egyfajta elitképzésnek számított, és minden egyetem büszkélkedhetett teológiai karral, addig az újonnan alapított egyetemekre már nem feltétlenül terveztek teológiai fakultást.⁴² Magyarországon a népi mozgalom tematizálta talán elsőként a felsőoktatás megnyitásának kérdését, aminek köszönhetően fokozatosan elérhetővé vált a felsőoktatás a tanyavilágból, falusi sorból származó tehetséges fiatalok számára is. Az életre hívott népi kollégiumokban a paraszti sorból származó fiatalok számára új élet lehetősége bontakozott ki.⁴³ Bár hazánkban a felsőoktatás története máshogy alakult, mint Nyugat-Németországban vagy az Amerikai Egyesült Államokban, mégis hasonló tendenciát fedezhetünk fel: a felsőoktatás bővülésével jellemző módon átalakult a társadalom szerkezete is. Ebben az új közegben a lelkipásztor elvesztette korábbi hegemon helyzetét. Többé már nem volt vezető tagja annak a néhány művelt emberből álló szűk lokális elitnek, mivel elveszítette a képzettségéből fakadó előnyt és tekintélyét. Második okként a demokratikus értékek elterjedését jelöli meg az amerikai gyakorlati teológus.⁴⁴ A demokratikus értékek elterjedése egészen a Max Weber-i gondolathoz vezethető vissza, miszerint a közmegegyezés és az autoritás a hatalom gyakorlásának két eltérő és egymást kizáró módja.⁴⁵ A lelkipásztor feladata definíció szerint, hogy mintegy csatornaként közvetítse az Isten Igazságát a rábízottak felé. A demokratikus felfogás azonban minden igazságot a többség által elért konszenzustól tesz függővé. Azaz akkor igaz valami, ha azt az adott közösség-

William Blake,
Első Jeruzsálemi
tábla,
1804–1820,
William Blake
Archivum
© Wikimedia
Commons

³⁵ LANGE, Ernst Lange: *Zur Aufgabe christlicher Rede = Predigt. Textezum Verständnis und zur Praxis der Predigt in der Neuzeit.* Szerk. WINTZER, Friedrich, München, Chr. Kaiser, 1989, 192–207.

³⁶ Uo.; SCHARFENBERG, Joachim: *Seelsorge als Gespräch.* Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1972, 14–17.; OTTO, Gert: *Predigt als rhetorische Aufgabe, Homiletische Perspektiven.* Neukirchen-Vluyn, Neukirchener Verlag, 1987, 47–48.

³⁷ OSMER, Richard R.: *Practical Theology. An Introduction.* Grand Rapids, Michigan, Cambridge, William B. Eerdmans Publishing Company, 2008, 18.

³⁸ Vö. TAYLOR, Charles: *A Secular Age.* Cambridge, Massachusetts, London, The Belknap Press of Harvard University Press, 2007, 424.

³⁹ BECKENBACH, Niels: *Bildungsmisere und Gesellschaftskritik = 1968 und die Religionspädagogik.* i. m. (2010), 58.

⁴⁰ GRETHLEIN, Christian: *Praktische Theologie.* Berlin, De Gruyter Verlag, 2012, 55–56.

⁴¹ BECKENBACH: i. m. (2010), 58.

⁴² GRETHLEIN: i. m. (2012), 56.

⁴³ „Az írók publicisztikai alkotásaiban gyakran került szóba a parasztság beemelése a nemzetbe és a régi vezető rétegeknek az alsóbb néposztályokból származó új értelmiséggel való felváltása. A megújulás és a társadalmi reform elengedhetetlen feltétele volt a parasztság és munkásság tehetséges fiainak nevelése, oktatása, jövőndő szerepükre való előkészítése. A statisztikák azt mutatták, hogy a parasztkok és a munkások csak messze országos számarányuk alatt juttathatták el gyermekeiket a közép- és főiskolákra. Az egyetemi és főiskolai hallgatóknak 1-2 százaléka volt szegényparaszti és csak 3-4 százaléka munkás származású.” BORBÁNDI Gyula: *A magyar népi mozgalom.* Bp., Püski, 1989, 314.

⁴⁴ OSMER: i. m. (2008)

⁴⁵ WEBER: i. m. (2009), 72–83.

ben mérlegelték és többségi alapon elfogadták. Az autoritásból fakadó igazság proklamálása és a konszenzus alapján eldőlt igazság egymásnak ellentmondó megközelítés. Mint Paul Tillich írja: „Szerintük (naturalisták és pozitivisták) ugyanis az igazság szó használata csakis a gyakorlatilag verifikálható állítások esetében használható.”⁴⁶ Ehhez a gondolatmenethez szorosan kapcsolódik a harmadik ok, a kulturális pluralizmus jelensége, amely eleve metaszintre helyezi a világlátást megalapozó kultúráról való gondolkodást, és abból az alapvetésből indul ki, hogy a kultúrák egyenértékűek, így tehát nem lehet értékítéletet mondani felettük. A kulturális sokszínűség okait a müncheni teológus, Friedrich Wilhelm Graf a más kultúrák felé végzett misszióban, a gigantikus migrációs mozgásokban, a tradicionális lokális gazdaságot váltó világgazdasági rendszerben és a szintén globális kommunikációs és információs technológiák elterjedésében találta meg.⁴⁷ A zárt és belterjes közösségek nyitott határai végül a kultúrák keveredésével a vallási sokszínűséget is magukkal hozzák, amely így alapvetően rákényszeríti az időközben homogenitásukat veszített társadalmakat, hogy kezeljék a különbségekből fakadó feszültségeket. A keresztyénség (azon belül pedig a különböző felekezetek) ennek következtében már csupán egyetlen – ugyan jól ismert, de nem feltétlenül népszerű – terméknek számít az időközben áruban bővelkedő vallási piacon.⁴⁸ Végül Osmer negyedik pontjában a szekularizációról olvashatunk, amelynek eredménye, hogy a vallás sokkal inkább magánügygé vált, visszavonulva a közszférából a privát színtérre. Peter L. Berger szerint a pluralizmusnak köszönhetően a vallások intézménytől függetlenedtek, és sokkal inkább szubjektívvá váltak.⁴⁹ Az egyház értelmező szerepe háttérbe szorult az egyéni, szubjektív megéléssel szemben. A szekularizmus gyökerében ugyanezt véli felfedezni Charles Taylor is, aki szerint az autenticitás korában a szelforientáció tömegjelenséggé vált.⁵⁰ Továbbvezetve Taylor gondolatmenetét, talán azt mondhatjuk, hogy az ember önmaga számára lett az igazság és a valóság keretezője, az értékek felállítója és értelmezője, valamint egyben a mindent keretező tekintély. Ez a tömegjelenség alapvetően lehetetleníti el a külső autoritás érvényesülését, amely így végül Arendt tézise alapján végső soron logikusan következik a vallás és a tradíció kríziséből. Taylor ugyanúgy összekapcsolja a vallás és az autoritás fogalmát,

ám Arendtten ellentétben szerinte a vallás azért veszít a jelentőségéből, mert autoritáson alapul, miközben a társadalmak az egyén autonómiájára építenek.⁵¹ Így tehát az autoritását veszített lelképásztornak szembesülnie kell azzal a helyzettel, hogy az általa közvetített üzenetnek nincs többé monopolhelyezete, hiszen a tömegmédiá, az influencerszerek, a kultúra megannyi alakítója által becsatornázott valóságértelmezéshez szükséges szűrők ugyanannyira, ha nem még inkább meghatározók a lét hermeneutikájához.

*

Korunk egyik jelensége, hogy az egalitarianizmus és a szabadság eszményének abszolutizálásával, a szubjektív igazságok pluralizálódásával az autoritás válságát látjuk a társadalom legelemibb és legszeleesebb horizontján egyaránt. Nem pusztán filozófiai kérdés mindez, hanem egyszerűsmind teológiai és antropológiai vonatkozásai is vannak. Az ember autoritáskereső lény, erre utal, hogy megannyi médium képes meghatározni azt, amit az ember a végső igazságról gondol. Ebbe a sokféleségtől nyüzsgő mezőbe lép be a teológia azzal, hogy az autoritáskereső ember minden ellenkező állítással szemben végső soron nem az autoritást utasítja el, hanem csupán alternatívát keres magának az önmagát kijelentő Isten helyére, így az autoritáskrisis valójában sokkal inkább egyfajta hitkrízis (vagy ahogyan Arendt fogalmaz: valláskrisis és hagyománykrízis következménye). Amennyiben az autoritás definíciója szerint az Igazsághoz elvezető orientáció, útmutatás, akkor kérdés az ember számára, hogy van-e önmagán, az értelmezésén, saját tapasztalatán kívül bármi, amitől irányítást remélhet. A keresztyén teológia protestáns olvasata szerint a reformatori Sola Scriptura elve alapján Isten *Szentírás*ban adott önkijelentése lehet ilyen, rajtunk kívül lévő orientációs pont, amelynek értelmezésében a Szentlélek és a Szentlélek által használt igehirdető segíthet, amely így és csakis így részesül az isteni tekintélyben. Mint látjuk, a lelképásztor, a *Szentírás*, az egyházi tradíció és végül az Istennel kapcsolatos valláskrisisben a tekintély megrendülése érhető tetten, ám az önmaga vizsgálatára felszólított keresztyén teológia megkísérli az isteni autoritás rehabilitálása nyomán a származtatott tekintélyek helyreállítását és újradefiniálását is.

⁴⁶ TILLICH, Paul: *Rendszeres teológia*. Ford. BOGÁRDI SZABÓ István, Bp., Osiris, 2002, 95.

⁴⁷ GRAF, Friedrich Wilhelm: *Die Wiederkehr der Götter. Religion in der modernen Kultur*. München, C.H. Beck Verlag, 2007, 18.

⁴⁸ BERGER, Peter L.: *Altäre der Moderne. Religion in pluralistischen Gesellschaften*. Frankfurt, New York, Campus Verlag, 2015; GRAF: *i. m.* (2007), 19–29.

⁴⁹ Uo., 61.; vö. BASS, Diana Butler: *Christianity after Religion. The End of Church and the Birth of a New Spiritual Awakening*. New York, HarperOne, 2013

⁵⁰ TAYLOR, Charles: *A Secular Age*. Cambridge, Massachusetts, London, The Belknap Press of Harvard University Press, 2018, 473.

⁵¹ Uo., 428–429.